

Lietuvos ekonominės politikos ir eksporto skatinimo strategijos sąveika

Evelina Meilienė ir Vytautas Snieška

Kauno technologijos universitetas
Laisvės al.55, LT-44309 Kaunas

Straipsnyje analizuojama Lietuvos Vyriausybės vykdomos ekonominės politikos įtaka eksporto plėtrai. Įvertinus dabartinio laikotarpio Lietuvos ekonominės politikos ir eksporto strategijos ypatumus, daroma išvada jog Lietuvos eksportą riboja ekonominė situacija, eksportuojamų produktų specifika, netobula mokesčių politika, įvairūs sunkumai, susiję su eksporto dokumentų įforminimu, kai kurių šalių rinkos rizikingumo laipsnis. Akcentuojama, kad Lietuvos eksporto šakinė struktūra yra būdinga besivystančioms šalims.

Raktažodžiai: *ekonominė politika, ekonominės priemonės, eksporto strategija, eksporto skatinimo priemonės.*
Keywords: *economic policy, economics implements, export stimulation strategy, export development measures.*

Įvadas

Dabartinėmis ekonominių procesų globalizacijos sąlygomis plėtojant užsienio prekybą, atsirado poreikis sukurti patikimą eksporto skatinimo politiką. Nors pagrindinis vaidmuo tenka galingiausioms ir labiausiai išsivysčiusioms valstybėms bei regionams, tačiau ir nedidelės šalys, kaip Lietuva, siekiančios turėti efektyviai funkcionuojančios rinkos ekonomiką, negali likti nuošalyje. Lietuvoje verslo ateities perspektyvos siejasi su didėjančiu prekių eksportu ir paslaugomis. Net ir padidėjus šalies vidaus paklausai, eksporto reikšmė nemažės, nes orientuojantis tik į vidaus rinką, daugumos prekių gamybos išlaidos tampa pernelyg didelės, o tuomet ir šalies viduje darosi sunku konkuruoti su importu. Galimybė eksportuoti produkciją daugeliui įmonių padeda ne tik išsilaikyti rinkoje, bet ir didinti gamybos, kartu ir prekybos, apimtis, išlaikyti ir kurti naujas darbo vietas. Todėl užsienio prekybos išplėtimas yra labai svarbus uždavinys, tuo labiau, kad yra gana palanki Lietuvos geografinė padėtis. Tačiau eksporto augimo tempai daugiau ar mažiau priklauso nuo daugelio veiksnių: lito kurso poveikio, bendrovių vadovų kompetencijos, tiesioginių užsienio investicijų ir pan.

Evelina Meilienė - Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir tarptautinės prekybos katedros doktorantė.
El. paštas: evelina.meiliene@ktu.lt

Vytautas Snieška - Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir tarptautinės prekybos katedros vedėjas, profesorius, socialinių mokslų (ekonomikos) daktaras.
El. paštas: vytautas.snieska@ktu.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2004 m. gruodžio mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2005 m. kovo mėn.

Vienas iš pagrindinių veiksnių, sąlygojančių eksporto plėtrą Lietuvoje, yra valstybės vykdoma eksporto politika ir eksportuotojams palankių sąlygų sudarymas. Kelrodis toje srityje dabartiniu laikotarpiu yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais patvirtinta *Eksporto plėtros ir skatinimo strategija*. *Strategija* pirmą kartą parengta ir patvirtinta 1998 m. [1]; naujoji redakcija – 2000 m. [2].

Eksporto skatinimo politikos formavimo problemos buvo ir yra daugelio mokslininkų akiratyje. Tas problemas išskėlė ir sprendė jau ekonomistai klasikai. Mokslinės ir techninės pažangos akivaizdoje sprendžiamos naujos problemos, formuojamos naujos teorijos. Vienas naujausių mokslinių diskusijų objektų yra ryšys tarp šalies vykdomos ekonominės politikos ir eksporto strategijos. Mokslininkai teigia, kad valstybės vykdoma eksporto politika besąlygiškai koreliuoja su ekonomikos augimu. Teoriškai šis požiūris buvo dabartinės ekonomikos augimo teorijos plėtotės pagrindas. Eksporto politikos formavimo bei eksporto skatinimo klausimais pastaraisiais metais rašė R.Barrel ir N.Pain [3], R.Kuvykaitė [4], A.Kirijev [5], D.Bernatonytė [6], L.Charles ir V.M.Chanthunya [7], R.Harris ir N.Schmitt [8], V.Snieška [9] ir kt.

Šio *straipsnio tikslas* – atlikti Lietuvos ekonominės politikos ir eksporto skatinimo strategijos sąveikos analizę ir identifikuoti eksporto plėtrą dabartiniu laikotarpiu skatinančius bei jai trukdančius veiksnius.

Straipsnis parengtas naudojant mokslinės literatūros ir ekonominės veiklos loginę analizę bei apibendrinimus, apimančius teorinių teiginių ir praktinių veiksnių sistemą.

1. Lietuvos ekonominės politikos poveikio eksportui vertinimas

Norint įvertinti Lietuvos ekonominės politikos poveikį eksportui, tikslinga apžvelgti galimų ekonominės politikos priemonių, turinčių įtakos eksportui, visumą. Tų priemonių klasifikacija pateikta 1 lentelėje.

Pagal šią klasifikaciją eksportui poveikį darančios ekonominės politikos priemonės priklausomai nuo jų pobūdžio suskirstytos į keturias kategorijas:

- horizontaliosios, darančios panašią įtaką daugeliui šalies įmonių, nepriklausomai nuo jų veiklos pobūdžio;
- sektorinės, nukreiptos į konkrečias šakas ar įmones;
- vidaus politikos, veikiančios visas Lietuvos įmones;
- į išorę orientuotosios, darančios įtaką užsienio prekybos, įskaitant ir importą, sąlygoms ir apimančios priemones užsienio prekybos konkurencingumui didinti bei eksportui skatinti.

1 lentelė. Eksportui įtaką darančios ekonominės politikos priemonės (parengta pagal [10])

	<i>Horizontaliosios</i>	<i>Sektorinės</i>
<i>Vidaus politikos</i>	Mokesčių politika Darbos santykių reguliavimas Žemės naudojimo ir jos įsigijimo reguliavimas Įėjimo į rinką reguliavimas	Subsidijos remiamoms ekonomikos šakoms ar įmonėms (žemės ūkiui, didelę pridėtinę vertę kuriančioms šakoms) Klasterių skatinimas Investicijos į tyrimus ir plėtrą
<i>Užsienio politikos</i>	Muitų ir netarifinių kliūčių mažinimas derybose Pasaulio prekybos organizacijoje (PPO) Regioninių preferencinių prekybos susitarimų sudarymas Valstybės institucijų ir atstovybių užsienyje darbuotojų kvalifikacijos kėlimas	Eksportuotojų mokymas Metiniai apdovanojimai Sąlygų kreditams gauti gerinimas Informacijos apie užsienio rinkų reguliavimą kaupimas Dalyvavimo parodose rėmimas

Didžiausią teigiamą poveikį mažiausiomis biudžeto sąnaudomis turi horizontalios vidaus ekonominės politikos priemonės. Paprastai tokioms priemonėms nereikia papildomų biudžeto išlaidų. Tačiau kai kuriais atvejais taikant tas priemones gali sumažėti pajamos iš mokesčių. Antra vertus, pajamos iš mokesčių priklauso nuo ekonominio augimo, kurį šios priemonės stiprina. Todėl šių priemonių teigiamą poveikį patiria ne tik veikiančios eksportuojančios įmonės, bet ir visos į šių taisyklių lauką patenkančios ir potencialiai galinčios įeiti į rinką bei naujas veiklos sritis įmonės. Tokios priemonės yra ir efektyviausios ir tikslingiausios bendrų sąlygų verslo plėtrai sudarymo požiūriu. Iš tokių priemonių pirmiausia pažymėtinos konkurencijos šalies rinkoje sąlygos, kurios turi būti orientuotos į siekį kuo labiau sumažinti galimus reguliacinius, mokestinius ir kitokius apribojimus įmonėms įeiti į rinką. Ypač svarbu tai, kokios yra sąlygos naujoms įmonėms steigti ar esamų įmonių sprendimams imtis naujų veiklų. Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungos (ES) ekonomiką, keičiasi šalies ekonominė struktūra. Todėl ypač svarbu sudaryti palankias

sąlygas naujoms įmonėms ir naujų verslų plėtrai, kad būtų sukurtos prielaidos Lietuvos įmonių konkurencingumui bendrojoje ES rinkoje. Tai pasakytina pirmiausia apie licencijų bei leidimų užsiimti įvairiomis veiklomis išdavimą, kuriuo Lietuva ilgą laiką neigiamai išsiskyrė iš kitų besiruošiančių stoti į ES šalių [11]. Reguliacinių ir administracinių barjerų mažinimas, šitaip sudarant geresnes sąlygas verslumui reikštis, akcentuojamas ir Europos Komisijos dokumentuose [12]. Tokios priemonės yra svarbios ir naujoms įmonėms įeiti į rinką (konkurencijai augti), ir veikiančioms įmonėms mažinti veiklos sąnaudas bei šitaip stiprinti gebėjimą konkuruoti. Ne mažesnę svarbą turi ir mokesčių dydis, kuris sudaro reikšmingą įmonių sąnaudų dalį ir riboja jų galimybes konkuruoti, ypač kai apmokestinami tie gamybos veiksniai, kurie yra svarbiausi Lietuvos įmonių santykiniam pranašumams išnaudoti (pavyzdžiui, darbo jėga). Mokesčių dydis bei reguliavimo normų gausa ir intensyvumas taip pat svarbūs ir užsienio investicijų pritraukimo atžvilgiu, kurios, kaip buvo minėta, siejamos su spartesne technologine, vadybos ir kitų konkurencingumui

svarbių veiksnių pažanga. Mažesni mokesčiai bei administracinės ir reguliavimo kliūtys įeiti į rinką sukuria stipresnes paskatas užsienio investicijoms.

Iš kitų vidaus ekonominės politikos sričių dažnai akcentuojamas makroekonominis stabilumas, kuris nuo ekonominių reformų Lietuvoje ir kitose regiono šalyse pradžios buvo laikomas vienu iš pagrindinių (kartu su liberalizavimu, privatizavimu ir institucinėmis reformomis) reformos elementu [13]. Tuo požiūriu Lietuva teigiamai išsiskiria iš Vidurio ir Rytų Europos šalių, ir tam didelę teigiamą įtaką turėjo valiutų valdybos modelis, kuris sukūrė sąlygas sparčiam infliacijos mažėjimui. Valiutų valdybos modelis turėjo ir svarbią reikšmę stabilizuojant įmonių atsiskaitymus su užsienio partneriais bei lūkesčius dėl pinigų politikos. Fiskalinės politikos srityje makroekonominis stabilumas taip pat yra palyginti stiprus, nors ketinimai didinti biudžeto deficitą bei esami įsipareigojimai gyventojams, noras kofinansuoti ES lėšas, remti ūkininkus ir vykdoma pensijų reforma gali sąlygoti tolesnį jo didėjimą. Kita vertus, stojimas į ES veikė kaip reikšmingas investicinę riziką mažinantis veiksnys. Apskritai, išskyrus potencialų biudžeto deficito augimą, šiuo metu makroekonominiam stabilumui rizikos nėra, todėl daugiau dėmesio vertėtų skirti kliūtims įėjimui į rinką šalinti, gerinti sąlygas lanksčiam gamybos veiksnių – darbo jėgos, žemės, kapitalo – naudojimui.

Horizontalios vidaus ekonominės politikos priemonės yra būtina sąlyga įmonių konkurencingumui (kartu ir eksportui) augti. Jų teigiamą poveikį yra sunkiau iliustruoti konkrečiais sėkmės pavyzdžiais, nes jos nėra susijusios su specifinėmis specifinių eksportuotojų problemomis, o jų teigiamas poveikis yra išsklides tarp įmonių ir tampa matomas tik praėjus ilgesniam laikui. Be to, tokios priemonės išeina už vienos institucijos (pavyzdžiui, Ūkio ministerijos) kompetencijos ribų, jų įgyvendinimui reikalingas ir kitų ministerijų, įskaitant Finansų, Užsienio reikalų, Socialinių reikalų ir darbo ministerijų bei visos Vyriausybės sprendimai. Todėl konkrečios institucijos kasdienėje veikloje jos atrodo pernelyg abstrakčios ir nesąlygoja greitų rezultatų. Tačiau tokios priemonės turėtų būti laikomos būtinu pagrindu, kuris sudaro tinkamas sąlygas verslo plėtrai Lietuvoje ir, kas svarbu eksporto augimui, esančių santykinų pranašumų efektyviam išnaudojimui.

Horizontaliosios užsienio politikos priemonės daro gana didelę įtaką šalies eksportui – tai antra pagal poveikio apimtį ir teigiamą pobūdį priemonių kategorija. Svarbiausios jų yra kliūčių konkurencijai ir patekimui į užsienio rinkas mažinimas, t.y.

importo muitų ir netarifinių apribojimų šalinimas. Ūkio ministerijos užsakymu Lietuvos laisvosios rinkos instituto atlikto pagrindinių veiksnių, veikiančių Lietuvos eksporto plėtrą, poveikio tyrimo rezultatai [14] rodo, kad importo muitai ir netarifiniai apribojimai yra pagrindinė kliūtis Lietuvos įmonių eksporto plėtrai. Ne mažiau svarbus ir kliūčių importui į Lietuvą šalinimas, ne tik ir ne tiek dėl to, jog taip galima pigiau įsivežti reikiamas technologijas ir įrangą, tačiau pirmiausia dėl sąlygų konkurencijai iš užsienio. Taip sukuriama sąlygos konkurencijai visoje šalyje (šis teigiamas poveikis ypač svarbus atsižvelgiant į Lietuvos ekonomikos dydį), ir todėl horizontalusis teigiamas poveikis yra ypač reikšmingas. Tokių priemonių efektyvumas palyginti didelis todėl, kadangi jos, viena vertus, suteikia potencialias galimybes didinti pardavimus daugeliui Lietuvos įmonių, kita vertus, sukuria stiprų konkurencinį spaudimą. Nors importo muitų mažinimas ar šalinimas reiškia pajamų į biudžetą sumažėjimą, tačiau šios pajamos sudaro tik nedidelę biudžeto dalį, o jų mažinimo teigiamas poveikis ekonomikai atsveria prarastas pajamas.

Lietuvai įstojus į ES, užsienio prekybos priemonių taikymą ima tiesiogiai varžyti ES galiojančios taisyklės ir bendro sprendimų priėmimo procedūros. ES yra muitų sąjunga, visos jos narės vykdo bendrą išorės prekybos politiką – taiko bendrus importo muitus trečiosioms šalims, preferencinės prekybos sąlygas ir kitas priemones, taip pat derasi kaip viena valstybė PPO derybose. Užsienio prekybos sprendimai priimami Europos Komisijos siūlymu kartu su kitų valstybių narių atstovais Ministrų Taryboje. Europos Komisija atstovauja ES pozicijoms ir Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) derybose, ir derantis dėl preferencinių prekybos susitarimų su kitomis PPO narėmis. Sprendimų dėl užsienio prekybos priėmimo laikas gerokai prailgėja – pirmiausia dėl to, kad pozicijas tenka derinti ne tik tarp Lietuvos Respublikos ministerijų, bet ir su kitomis valstybėmis narėmis. Taigi Lietuvos užsienio prekybos srityje dabar mažiau erdvės sprendimų laisvei, sprendimus reikės labiau pagrįsti, jiems priimti reikės daugiau laiko. Vis dėlto priimti sprendimai greičiausiai turės teigiamą poveikį, nes derybos PPO ir toliau turėtų vykti liberalizavimo linkme.

Į esamus ir galimus eksportuotojus sutelktos sektorinės užsienio prekybos politikos priemonės, tačiau jų teigiamas poveikis labai ribotas. Kitaip sakant, čia išnaudojamų išteklių ir gaunamo rezultato santykis, vadinasi, ir jų efektyvumas, taip pat ir adresatų skaičius yra palyginti nedidelis. Tai galima paaiškinti įvairiais esminiais ir procedūriniais sunkumais, su kuriais susiduriama taikant tokio

pobūdžio priemonės. Remiantis *Eksporto plėtros ir skatinimo strategija* [2], daugelis šių priemonių yra siejamos su informacinėmis paslaugomis. Tai informacijos apie eksporto rinkas rinkimas ir sklaida, parodų ir mugių organizavimas, kurių metu siekiama užmegzti kontaktus tarp įmonių, informacinių bazių kaupimas, reklaminių leidinių, katalogų rengimas ir pan. Šiomis priemonėmis siekiama ištaisyti informacijos asimetriją tarp Lietuvos ir užsienio įmonių, kitaip sakant, didinti potencialių klientų ir partnerių informuotumą. Manoma, jog valstybės institucijos, turėdamos daugiau informacijos, gali suteikti informacines paslaugas įmonėms, šitaip palengvinant kontaktų užmezgimą bei verslo plėtrą.

Sektorinės vidaus politikos priemonės, kai kurių autorių nuomone, yra pačios neefektyviausios ir netikslingiausios [15]. Tokios priemonės prieš porą dešimtmečių buvo gana populiarios ES ir JAV. Kai kuriose srityse, ypač žemės ūkyje, jos išliko ir iki šiol. Tačiau šiuo metu gana plačiai sutariama, jog sektorinės subsidijos yra neefektyvios ir netikslingos. Jomis skatinamas pasirinktų šakų rėmimas dažnai ne tik užšaldo ūkio struktūrą, bet ir nukreipia išteklius iš kitų, galinčių būti perspektyviomis šakų. Šios sektorinės finansinės paramos priemonės yra labiausiai kritikuotinos visais atžvilgiais – tikslingumo, efektyvumo, nuoseklumo. Tiesa, daugiau diskusijų šiuo metu kelia investicijos į tyrimus ir plėtrą, kurios priskiriamos horizontalaus pobūdžio investicijoms, tikintis jų didesnio atsipirkimo ir poveikio ne tik paramą gaunančioms įmonėms, bet ir visai visuomenei. Tačiau, verslo dalis finansuojant mokslą ir tyrimus ryškiai padidėti gali tik pakilus jų produktyvumui. Šiuo metu Lietuvos mokslo ir tyrimų produkcija netenkina rinkos poreikių. Kita vertus, reikia turėti omenyje, kad didžiausi tiriamųjų darbų užsakovai išsivysčiusiose šalyse dažniausiai yra karinės pramonės arba aukštųjų technologijų stambios pramonės įmonės, kurių Lietuvoje nėra ir mažai tikėtina, kad greitai laiku atsiras. Todėl mokslo ir tyrimų veikla, priešingai nei deklaruojama *Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikėje strategijoje* [16], greičiausiai nebus plataus masto: ji turėtų būti orientuota į turimą arba planuojamą pirkėją.

Siekdama efektyviai įgyvendinti eksporto politiką, Lietuva, kaip ir kitos valstybės, taiko įvairias eksporto skatinimo priemones. Tačiau tų priemonių skaičius gana ribotas dėl to, kad privalu laikytis Pasaulio prekybos organizacijos dokumentų nuostatų. Pagrindinės iš tų priemonių yra antidempingas, antisubsidijinės ir apsaugos (protekcinės) priemonės bei įvairios netarifinio reguliavimo priemonės.

Eksportuotojams žinomiausia prekybos reguliavimo priemonė *antidempingas*. Šis daugelio valstybių

aktyviai naudojamas instrumentas yra apibrėžtas *Bendrojo susitarimo dėl muitų ir prekybos* (GATT'94) VI straipsnyje ir *PPO Susitarime dėl bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos VI straipsnio interpretavimo*. Dempingas yra prekių pardavimas užsienio rinkose „žemesnėmis nei normalios kainomis“, sukeliantis žalą importuojančios šalies identiškų ar panašių prekių gamintojams. Antidempingo priemonės gali būti taikomos tada, kai įrodomas priežastinis ryšys tarp pardavimų žemesnėmis kainomis ir žalos. „Žemesnės nei normalios kainos“ nebūtinai reiškia tik atvejus, kai prekės parduodamos kainomis, žemesnėmis už savikainą. Dempingui nustatyti naudojamos skaičiavimo metodikos, kurios remiasi aukščiau minėtais PPO dokumentais. Antidempingo priemonės (priemonės vietinių gamintojų žalai atlyginti) yra antidempingo muitai ir kvotos, kurios gali būti taikomos ir kartu, ir atskirai. Antidempingo priemonės taikomos konkrečiam gamintojui ir konkrečiai prekei, o ne valstybei.

Antisubsidijinės priemonės - priemonės, kuriomis siekiama atlyginti žalą vietos gamintojams, patiriamą dėl eksportuojančios valstybės taikomos paramos šios valstybės gamintojams. Šis instrumentas yra apibrėžtas *Bendrajame susitarime dėl muitų ir prekybos* (GATT'94) ir *PPO Susitarime dėl subsidijų ir kompensacinių priemonių*. Panašiai kaip ir antidempingo atveju, šias priemones taikanti valstybė pagal atitinkamas metodikas privalo įrodyti priežastinį ryšį tarp subsidijos taikymo fakto ir žalos. Ši priemonė skiriasi nuo antidempingo tuo, kad yra taikoma eksportuojančiai valstybei, o ne importuotojui.

Apsaugos (protekcinės) priemonės taikomos tada, kai dėl tam tikrų prekių per didelio importo žlugdomi vietos gamintojai. Šias priemones reglamentuoja *Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos* (GATT '94) ir *PPO Susitarimas dėl specialiųjų rinkos apsaugos (protekcinių) priemonių*. Skirtingai negu paminėti du instrumentai, ši priemonė gali būti taikoma ir esant sąžiningai konkurencijai: ji taikoma konkrečiai prekei, nepriklausomai iš kokios šalies ji importuojama ir kas yra jos gamintojas.

Nors tarptautinėje prekyboje *kiekybiniai apribojimai* palaiapsniui naikinami (daugelis valstybių jų visai netaiko), tačiau kai kurios valstybės, ypač besivystančios, siekdamos apsaugoti vietinius gamintojus, juos iki šiol taiko. Paprastai tai reiškia, kad, pasiekus tam tikrą iš anksto paskelbtą importo dydį, valstybė uždraudžia nustatytų prekių importą. Valstybės PPO narės yra numaćiusios šių priemonių taikymo tvarką bei panaikinimą.

Siekiant apsaugoti žmonių ir gyvūnų sveikatą, visuomeninę moralę, kultūrinės vertybes, taip pat eksportuojant auksą ir sidabrą bei kitais atvejais, valstybės taiko *įvairias netarifinio reguliavimo priemones*. Dažniausiai tai atliekama tam tikrų sertifikatų ir leidimų forma. Lietuvos eksportuotojai dažniausiai susiduria su dvigubos paskirties prekių licencijavimu ir kokybės reikalavimais.

Taip pat galimos ir *atsakomosios priemonės*, kai valstybė įveda ribojančias priemones importui iš tam tikros valstybės, atsakydama į tos valstybės tarptautinių įsipareigojimų nesilaikymą ar diskriminaciją. Tačiau ši priemonė taikoma labai retai.

Vykdydama liberalią užsienio prekybos politiką, Lietuvos Respublika netaiko kiekybinių apribojimų (kvotų), diskriminacinių vidaus mokesčių, prekybą varžančio licencijavimo ir pan. Pagrindinė užsienio prekybos politikos reguliavimo priemonė yra importo muitai. Visoms svarbiausioms užsienio prekybos partnerėms Lietuvos Respublika taiko laisvosios prekybos arba didžiausio palankumo prekyboje statusus.

2. Lietuvos eksporto politikos vertinimas

Kaip minėta, pagrindinis Lietuvos eksporto politiką reglamentuojantis dokumentas yra *Eksporto plėtos skatinimo strategija* [2]. Šioje *Strategijoje* keliamas tikslas - pasiekti, kad eksportas sudarytų kuo didesnę šalies pardavimų dalį ir sumažėtų einamosios sąskaitos balanso deficitus.

Nors eksporto apimtys kasmet didėja, jos iki šiol nėra pakankamos, kad užtikrintų teigiamą užsienio prekybos saldo. Todėl Vyriausybė, įgyvendindama *Strategijos* nuostatas ir siekdama sumažinti einamosios sąskaitos deficitą bei pagerinti šalies ekonominę būklę, imasi priemonių, kad būtų sudarytos prielaidos produkcijos ir paslaugų konkurencingumui bei apimtims didinti, tuo kartu siekiant, kad didėtų pardavimų apimtys, o eksportas sudarytų kuo didesnę jų dalį, t.y. kad kuo didesnę bendrojo vidaus produkto dalis būtų sukuriama įmonėse, eksportuojančiose prekes ir paslaugas.

Viena pagrindinių kliūčių, trukdančių Lietuvos eksporto plėtrai yra nepakankamai stabili šalies ekonominė padėtis bei ekonominės veiklos sritį reglamentuojančių teisės aktų kaita. Visa tai trukdo įmonėms stabiliai dirbti. Be to, daugelį Lietuvos įmonių kamuoja apyvartinių lėšų trūkumas. Eksportuojančios įmonės siekia, kad už produkciją būtų skubiai apmokėta, ir dėl to neretai jos yra priverstos taikyti kainų nuolaidas. Realizuojant produkciją, pasitaiko ir patirti didžiulių nuostolių dėl nemokių, mažai žinomų pirkėjų - visuomet egzistuoja partnerio pasirinkimo rizika ir kartais

sudaromos atsitiktinės bendradarbiavimo sutartys, nepatikrinus partnerio reputacijos bei jo įmonės būklės. Kartais eksportą į didesnės rizikos šalis, kur nestabili ir neprognozuojama politinė ekonominė padėtis, tenka visiškai nutraukti. Iki šiol rimta problema išlieka nepakankamas įmonių personalo pasirengimas eksporto veiklai rinkos sąlygomis. Įmonėms dažnai trūksta iniciatyvos užsienio rinkose, pasireiškia nesugebėjimas vesti derybas su užsienio partneriais. Į tai asižvelgta rengiant *Eksporto plėtos skatinimo strategiją*. Joje, siekiant įveikti užsienio prekybos balanso deficito didėjimą bei eksporto plėtrą, numatytos šios strateginės veiklos kryptys:

- eksportui palankios aplinkos kūrimas,
- eksportuotojų mokymas ir informacinis ap-
rūpinimas,
- prekių ir paslaugų tarptautinio konkurencin-
gumo didinimas,
- tarpusavio pasitikėjimo, pagrįsto Vyriausy-
bės, verslo įmonių ir užsienio valstybių
bendradarbiavimu, plėtojimas.

Kad būtų sukurta eksporto plėtrai palanki aplinka, būtina sudaryti sąlygas įmonėms eksportuojančioms gauti kreditus ir finansinę paramą eksporto plėtos projektams įgyvendinti, tobulinti eksporto plėtrai svarbių institucijų, teikiančių eksporto kreditus ir jų garantijas, veiklą, efektyviau naudoti šalies ir tarp-
tautinių eksporto plėtos programų finansinę ir nefinansinę pagalbą, skirtą strategijai įgyvendinti. Labai svarbu skatinti tiesiogines užsienio investicijas į sritis, kuriose eksportas galėtų didėti: būtina derinti Lietuvos ir užsienio investuotojų interesus, šalinti barjerus investicijoms, tobulinti rizikos priežiūros institucinę infrastruktūrą ir veiklą, sudaryti teises ir ekonomines sąlygas plėtoti elektro-
ninį verslą.

Lietuvos eksportuotojams iškyla problemų siekiant prisiderinti prie nuolat kintančių rinkos sąlygų, nes šalyje nėra bendro informacinio centro, kuriame būtų sukaupta informacija apie užsienio prekybos reguliavimą, kokybę, įpakavimo ir kitus reikalavimus. Taip pat užsienio rinkose nepakanka informacijos apie lietuviškas prekes bei paslaugas. Todėl LR Vyriausybė numato plėsti informacijos apie užsienio rinkas duomenų bazę, sukaupiti reikiamus duomenis ir dokumentus, taip pat sudaryti verslininkams sąlygas gauti informacijos apie tarp-
tautinės gamybinės kooperacijos ir viešojo pirkimo teikiamas galimybes.

Suprantama, kad šalies įmonės galėtų sėkmingai eksportuoti, jos turi būti konkurencingos tarp-
tautinėje rinkoje. Todėl valstybė stengiasi didinti įmonių konkurencingumą, skatina smulkaus ir

vidutinio verslo bei verslo paslaugų sektorių gaminti produkciją bei teikti paslaugas, turinčias paklausą užsienyje, remia tarptautinę ir vietinę kooperaciją ir klasterių kūrimąsi, skatina plėtrą didelę pridėtinę vertę kuriančių pramonės šakų, kuriose taikomos naujos technologijos, remia technologijų ir inovacijų kūrimą ir perėmimą. Lietuvos eksporto skatinimo strategijoje numatomas palankaus jos ūkio subjektų, jų gaminamų prekių ir teikiamų paslaugų įvaizdžio kūrimas.

Lietuvai pradėjus taikyti Europos Sąjungos (ES) bendrąją prekybos politiką, reikia taikyti ir jos priemones – bendruosius tarifus, kvotas, antidempingą ir kt. bei regionines prekybos sutartis. Dėl šių priemonių ir sutarčių taikymo pasikeitė kai kurių prekių importo muitų tarifai, ir tai turėjo įtakos tiek vartotojams, tiek gamintojams.

Analizuojant eksporto struktūrą pagal prekių skyrius, matyti, kad didžiausią Lietuvos eksporto dalį sudaro mineraliniai produktai, transporto priemonės ir įrenginiai, tekstilės medžiagos ir dirbiniai, mašinos ir elektros įrenginiai, chemijos pramonės ir jos šakų produkcija.

Iš mineralinių produktų daugiausia eksportuojama naftos ir jos produktų. Ši prekybos dalis tiesiogiai susijusi su viena įmone – AB „Mažeikių nafta“. Nuo jos veiklos efektyvumo ir priklauso, ar šių prekių eksportas didės, ar ne. Antra svarbi eksporto prekė – tekstilė ir siuviniai. 2003 m. jų dalis eksporte sudarė 15,1 proc. Tekstilės gaminių eksportas 1998 - 2003 m. išaugo apie 46 proc. Tai paaiškina iki šiol buvusia pigia darbo jėga. Lietuvai integruojantis į ES ir didėjant darbo jėgos kainai šios produkcijos eksportas ateityje turi ribotas perspektyvas.

Nemenką lyginamąjį svorį (nors nuo 1998 m. šiek tiek ir mažėja) Lietuvos eksporto struktūroje sudaro maisto produktai. Nerimą kelia tai, kad vis daugiau eksportuojama žaliavinių gyvūnų produktų, o ypač pieno produktų – 2003 m. tai sudarė 3,9 proc. Lietuvos eksporto. Tuo tarpu aukštos pridėtinės vertės paruoštų maisto produktų ir gėrimų Lietuva kasmet daugiau importuoja nei eksportuoja. Eksporto apimčių pokyčiai 2004 metais leidžia tikėtis, jog ši neigiamą tendenciją ilgainiui gali būti nugalėta.

Dar viena svarbi eksporto šaka, kurioje sukuriama palyginti nedaug pridėtinės vertės, yra chemijos pramonė. Šios šakos eksportas 2003 m. siekė 6,4 proc. viso eksporto. Tuo tarpu šakų, sukuriančių daug pridėtinės vertės, bei šiuolaikinių aukštųjų technologijų dalis Lietuvos eksporte nėra didelė. Mašinų ir įrengimų pramonės dalis 2003 m. sudarė 10 proc., o prietaisų tik 1 proc.

Lietuvos eksporte nemaža dalis tenka ir transporto priemonėms. 2003 m. jų buvo eksportuota už 2 mlrd. Lt, o importuota už 5 mlrd. Lt, t.y. daugiau kaip pusė importuotų transporto priemonių buvo reeksportuota. Nemažą vaidmenį reeksportas vaidina ir kitose šakose. Didelis reeksporto ir jį aptarnaujančių paslaugų vaidmuo yra Lietuvos ekonomikos konkurencinis pranašumas.

Nors šalyje yra šakų, kurios sėkmingai bent trumpalaikėje perspektyvoje konkuruoja užsienio ir ES rinkose, iki šiol išlieka ir kai kurių nepalankių Lietuvai eksporto tendencijų. Svarbiausia jų yra ta, jog Lietuvos eksporto šakinė struktūra yra būdinga besivystančioms šalims. Joje nedidelis lyginamasis svoris tenka šiuolaikinėms šakoms, sukuriančioms daug pridėtinės vertės, o eksporte vyrauja mažai kvalifikuotam darbui, gamtiniams ištekliams ir energijai imlios šakos. Todėl Lietuvai bus sunku ir toliau išlaikyti aukštus eksporto augimo tempus, jei nepasikeis eksporto šakinė struktūra ir joje nepadidės dalis prekių, kuriose sukuriama daugiau pridėtinės vertės. Pakilus pirminių išteklių kainoms, pakils ir gamybos kaštai, ir Lietuvos eksportui bus sunku konkuruoti su pigiu eksportu iš žemų kaštų šalių. Optimizuoti eksporto struktūrą galima skatinant naujų sektorių kūrimąsi bei restruktūrizuojant esamus.

Išvados

1. Lietuvos eksporto plėtros pastaraisiais metais tendencijos rodo, kad, įgyvendinant Vyriausybės nutarimu patvirtintą *Eksporto plėtros skatinimo strategiją*, sudaromos palankesnės sąlygos eksportui ir efektyviau panaudojamas įmonių potencialas konkurencingumui užsienio prekyboje didinti.

2. Iš visų ekonominės politikos priemonių, kuriomis galima daryti įtaką Lietuvos įmonių eksportui, efektyviausios ir tikslingiausios yra horizontaliosios vidaus ekonominės politikos priemonės. Jas taikant sudaromos sąlygos ilgalaikiam konkurencingumui ir eksporto plėtrai. Vykdydama liberalią užsienio prekybos politiką, Lietuvos Respublika netaiko kiekybinių apribojimų (kvotų), diskriminacinių vidaus mokesčių, prekybą varžančio licencijavimo ir pan. Pagrindinė užsienio prekybos politikos reguliavimo priemonė yra importo muitai. Visoms svarbiausioms užsienio prekybos partnerėms Lietuvos Respublika taiko laisvosios prekybos arba didžiausio palankumo prekyboje statusus.

3. Lietuvos eksportą riboja eksportuojamų produktų specifika, netobula mokesčių politika, įvairūs sunkumai, susiję su eksporto dokumentų įforminimu, ir kai kurių šalių rinkos rizikingumo laipsnis. Lietuvos eksporto šakinė struktūra būdinga

besivystančioms šalims. Joje nedidelis lyginamasis svoris tenka šiuolaikinėms šakoms, sukuriančioms daug pridėtinės vertės, o eksporte vyrauja mažai kvalifikuotam darbui, gamtiniams ištekliams ir energijai imlios šakos.

4. Dabartiniu metu Lietuvos užsienio prekybos srityje didžiausias dėmesys skiriamas liberalaus prekybos režimo palaikymui ir integracijos į Europos bei pasaulio ekonomines struktūras procesui, todėl valstybė turėtų sudaryti kuo palankesnes sąlygas įmonėms eksportuotojoms gauti kreditų ir finansinę paramą eksporto plėtros projektams įgyvendinti, skatinti tiesiogines užsienio investicijas toms sritims, kuriose eksportas galėtų didėti, plėsti informacines paslaugas eksportuotojams, apimančias užsienio prekybos reguliavimą, muitų tarifus ir kitus apribojimus, valstybės teikiamą paramą eksporto plėtrai bei laiku teikti informaciją apie rinkos pokyčius ir padėti kurti geresnį Lietuvos įmonių ir jų gaminamų prekių bei teikiamų paslaugų įvaizdį.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. spalio 29 d. nutarimas Nr.1282 *Dėl eksporto plėtojimo strategijos. Valstybės žinios*, 1998, Nr. 96-2669.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. rugsėjo 27 d. nutarimas Nr. 1160 *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. spalio 29 d. nutarimo Nr.1282 „Dėl eksporto plėtojimo strategijos“ dalinio pakeitimo. Valstybės žinios*, 2000, Nr.83-2518.
3. Barrell, R., and Pain, N. Foreign direct investment, technological spring and economics growth within Europe. *The Economic Journal*, 1997, Vol. 107, 1770-85.
4. Kuvykaitė R. Tarptautinės rinkos aplinkos tyrimų organizavimas. *Socialiniai mokslai. Ekonomika*. Kaunas: Technologija, 1997, Nr. 4, 13-20.
5. Кириев А. *Международная экономика*. Москва: Международные отношения, 1997.
6. Bernatonytė D. Lietuvos eksporto plėtros problemos. *Socialiniai mokslai. Ekonomika*. Kaunas: Technologija, 1998, Nr. 1, 19-23.
7. Charles, L., and Chanthunya, V.M. *Trade regime and economic growth*. Ashgate Publishing, Ltd, 1999.
8. Harris R. and Schmitt N. Strategic export policy with foreign direct investment and import substitution. *The Economic Journal*, 2000, No 62, 85-104.
9. Snieška V. Nemuitiniai tarptautinės prekybos apribojimo metodai. Kaunas: Technologija, 2002.
10. Vilpišauskas R. Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika. *Pinigų studijos*, 2004, 61-69.
11. Lithuania Country Economic Memorandum. Converging to Europe: Policies to Support Employment and Productivity Growth. Washington DC: World Bank, 2002.
12. *Entrepreneurship in Europe*. Green Paper. Brussels: Commission of the European Communities, 2003.
13. Vilpišauskas R. Lietuvos užsienio prekybos politikos reforma: dalyvavimo regioniniuose ir daugiašaliuose prekybos susitarimuose analizė. *Pinigų studijos*, 2000, Nr. 3, 45-66.
14. *Lietuvos ekonominės politikos eksportui įvertinimas*. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas. <http://www.ukmin.lt>
15. Porter, M. Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 2000, Nr.6, 77-90.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 29 d. nutarimas Nr.853 *Dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos. Valstybės žinios*, 1998, Nr. 60-2424.
17. *Ilgalaikė Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų strategija*. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2002.
18. *Pagrindiniai statistiniai rodikliai*. <http://www.std.lt/web/main.php>

Evelina Meilienė and Vytautas Snieška

Interaction of Economic Policy and Export Stimulation Strategy in Lithuania

Summary

Lithuanian economic policy's influence on export development is analyzed in this article. After evaluation of present-day Lithuania economic policy and export strategy peculiarities authors make the conclusion that export is restrained by the economic situation, the specifics of exported products, the deficient tax policy, various troubles associated with filling export documentations, the degree of market risk in some countries. The fact that branch structure of Lithuania export is typical for the developing countries is emphasized in the paper.

DOI: 10.5755/j01.ppa.0.11.27137